

nyezők is közrejátszanak, jelen esetben a következők: 1. létezik kasub irodalmi hagyomány és modern kasub irodalom; 2. kísérletet tesznek a kasub nyelvi norma kialakítására; 3. tudatosan bővítik a kasub használati körét.

1. A XVI–XVII. században még csak kasub nyelvjárási vonásokat fedezhetünk fel lengyel nyelvű szövegekben, de a XIX. század első felétől kezdve már folyamatos a kasub irodalmi hagyomány. A mai kasub írók zömét nem lehet nyelvjárási vagy regionális írónak nevezni, noha sokan saját nyelvjárásukon írnak. Sok kasub művet lefordítottak ugyanis a lengyelén kívül más nyelvekre, köztük világnyelvekre is.
2. A kasub nyelvi norma kialakítására irányuló törekvés kézzelfogható jele a helyesírás egységesítésére irányuló erőfeszítés. Az E. Breza és J. Treder által 1975-ben kiadott helyesírási szabályzatot ugyan sokan vitatják és felülbírálják, de a nyelvi norma kialakítását célozzák a kasub–lengyel és a lengyel–kasub szótárak, amelyek a nyelvújítási szótár szerepét is betöltik: szerzőik maguk által kreált neologizmusokat is közzé tesznek abból a célból, hogy megteremtsék azt az irodalmi nyelvben nélkülözhetetlen absztrakt szókinccset, amely a nyelvjárásokból nem kölcsönözhető, mert a nyelvjárási beszédben nem is létezik. 1981-ben megjelent E. Breza és J. Treder kasub nyelvtana (lengyelül), 1992-ben egy kasub nyelvkönyv, 1997-ben egy új kasub helyesírási kézikönyv immár kasub nyelven, ami maga után vonta a kasub nyelvészeti szakkifejezések megteremtésének a szükségességét is.
3. A kasub nyelv használati körének tudatos kiterjesztése figyelhető meg abban, hogy csak 1992-ben egyidejűleg két kasub nyelvű Újszövetség-fordítás is megjelent. Nem kétséges, hogy az ilyen irányú buzgólkodásnak nagy lendületet adtak II. János Pál pápa szavai, aki 1987. június 11-én Gdyniában anyanyelvükön biztatta a kasubokat arra, hogy őrizzék meg identitásukat biztosító értékeiket és hagyományaikat. Bővültek a kasub intézmények is: Sikorzynban kasub kulturális és oktatási központ működik, Gdańskban pedig az újonnan alakult Kasub Intézet. A gdański rádió hetente kasub magazinműsort közvetít, amelynek részeként kasub nyelvtanfolyam is indult, amelynek írásos anyagát a gdański helyi sajtó közli. Brusyban kasub liceum, a gdański egyetemen kasub lektorátus működik. A gdański metropolita felszólította a kasubul tudó papokat, hogy a kasub falvakban vezessék be a kasub nyelvű liturgiát.

Ugyanakkor a kasub vezető értelmiségiek lengyel nemzetiségűnek, a lengyel nemzet egy sajátos etnikai változatába tartozónak vallják magukat, noha tudatában vannak etnikai különállásuknak. A saját nyelvi és kulturális tudatú etnikai csoport identitása a kasubok esetében más szinten fogalmazódik meg, mint a nemzeti identitás.

Zoltán András

Nyelv és identitás kultúrák határán: a lausitzi szorbok

*Rzetelska-Feleszko, Ewa: Język a tożsamość na pograniczu kultur – sytuacja lużycka.
= Smulkowa, Elżbieta, Engelking, Anna (red.), Język a tożsamość na pograniczu kultur. Białystok,
Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku, 2000 (= Prace Katedry Kultury Białoruskiej
Uniwersytetu w Białymstoku 1. tom). 180–185. p.*

A lausitzi szorbok lélekszáma jelenleg körülbelül 60 ezer fő, a második világháború utáni években még mintegy 80 ezren voltak. Közvetlenül a háború után Lausitzban nagy nem-

zeti fellendülés bontakozott ki. Dinamikusan fejlődött az iskolahálózat, megindult a tanító- és tanárképzés, megalakultak a szorb szervezetek, kulturális egyesületek, kórusok, megnyitotta kapuit a színház stb. Ez annak volt köszönhető, hogy 1. a hitleri időkben a szorbokat éppúgy üldözték, mint a többi szlávot, a szorb nyelv használatát még családi körben is büntették; a szorb értelmiség koncentrációs táborokba került. Az 1945. év Lausitzban tehát valóságos felszabadulást jelentett; 2. a szovjet hatóságok a közös szláv gyökerekre való tekintettel támogatták a szorb kisebbséget; a szorboknak hagyományosan szoros kapcsolataik voltak a csehekkel és a lengyelekkel (például a szorb katolikus papokat hagyományosan Prágában képezték, volt ott szorb ifjúsági szervezet is). A szorbok politikai szimpátiáját mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy petíciót intéztek Sztálinhoz azzal a kéréssel, hogy területüket csatolja a cseh államhoz.

A szorb iskolahálózat, valamint a szorbok nemzeti képviselője, a „Domowina” azonban beépült a német állam szervezeti és politikai struktúrájába. Idővel számos szorb vezető célszerűnek látta, hogy népe érdekében és a társadalmi cselekvés lehetőségéért belépjen a kommunista pártba vagy a helyi közigazgatás szerveibe.

Az a szabadság és támogatás, amelyet a szorbok közvetlenül a háború után élveztek, az NDK megalakulásával beszűkült. A „Domowina” magasabb funkcióit párttagok (SED) foglalták el, és ezáltal a kommunista – és egyben ateista – propaganda eszközévé vált. Az NDK hatóságai saját kisebbségpolitikát kezdtek folytatni, amely kétkulacsosnak nevezhető. A jelszavak szintjén továbbra is a szorbok egyenjogúságát hirdették, a valóságban azonban korlátozták a kisebbségi jogokat az iskoláztatás, a vallásszabadság, a könyvkiadás terén. A látszólag szorbbarát kirakatpolitika legfőbb eseménye a nagy csinnadrattával reklámozott szorb kulturális fesztivál volt. Ugyanakkor azonban 1964-ben olyan törvényt hoztak a szorb iskoláztatásról, amely szigorúan megkövetelte, hogy a szülők írásban kérjék, hogy gyermekük szorb iskolába járhasson. Ehhez olyan szűk határidőt adtak, amit szinte lehetetlen volt betartani. Ennek következtében a jelentkezők száma rohamosan csökkent: az 1962. évi 12 ezerről 1967-re mindössze 2800-ra (!). Hasonló leépülés következett be minden más területen is. A háború utáni pezsgés megszűnt, a szorb nemzetiesség presztízsét szisztematikusan rombolták. Ez a helyzet egészen 1989-ig tartott. Az 1989–1990. évi politikai változás után kiadtak olyan jogszabályokat, amelyek garantálják a szorb nemzet és kultúrája fejlődését. A változásokkal egyidejűleg eltávolították az előző rezsimhez kötődő szorb funkcionáriusokat. Ezek között sok értékes, a szorb ügyet őszintén szolgáló ember is volt, akiknek a pótlása nehézséget okozott. Egyes papokat, akik korábban a függetlenség és az ellenzékiesség támaszai voltak, most a Stasival való együttműködéssel vádoltak, ennek következtében a szorb elit meggyérült, tekintélye pedig megkérdőjeleződött.

A XX. század nagy változásokat hozott a falusi életben. Minden falu jó összeköttetésbe került a városokkal a közlekedés fejlődése nyomán, a házakba rádió, majd televízió került, amely a többségi nyelven sugározta a műsorokat. A fiatalok társadalmi előrehaladása leggyakrabban a többségi nyelv és kultúra elfogadásával jár együtt. A szorb elit azon törekvései, hogy erősítsék a kisebbségi nyelv pozícióit az iskolában, a sajtóban, templomban stb., nem tudják fékezni Lausitzban azt a folyamatot, hogy egyre csökken a magukat szorbnak tartók, vagyis a szorb nemzeti tudattal rendelkezők száma.

Egy nemzet vagy etnikai csoport azonosságátudatáról számos tényező dönt, többek között a közös származás, a közös terület, az egységes anyagi kultúra, a közös történelmi és kulturális tradíciók, a legendák, a dalok, az irodalom és a költészet. integráló szerepet töltenek be az olyan szimbólumok is, mint a zászló vagy a címer. Fontos tényező lehet a közös vallás és a közös, másokétól eltérő nyelv.

Ezek közül a tényezők közül több már nem tölt be integráló funkciót Lausitzban. A szorboknak ma már igen kis részben van saját területük. A háború után egész Alsó-Lausitzban, de Felső-Lausitz nagyobb részén is a szorboknak be kellett fogadniuk házaikba Lengyelországból kitelepített németeket. Megszaporodtak a szorb–német vegyes házasságok, amelyekből többnyire csak németül tudó gyermekek születtek. A nagy külszíni fejtésű barnaszénbányák megnyitása és az erre alapuló ipari üzemek vonzották a munkaerőt Németország minden tájáról, az eredetileg tiszta szorb lakosságú terület vegyes lakosságúvá vált, kialakultak a német intézmények, a német iskolahálózat stb. A szorb többséget ma már csak Felső-Lausitz délnyugati részén egy apró katolikus körzet (6 egyházközség) őrzi. A szorbok anyagi kultúrája ma már nem különbözik a németekétől. A mezőgazdasági eszközök és művelési módok szorb népi sajátosságai áldozatul estek a kollektivizálásnak. Most nagy farmergazdaságok alakulnak ki, amelyek kevés munkaerőt foglalkoztatnak. A falusiak zöme városba jár dolgozni, ahol beolvad a német többségbe. Eltűnően vannak a szorbokat megkülönböztető viseletek, ételek, falusi építkezési hagyományok. A közös eredet, hagyományok, szokások tudata egyre kevesebb szorbot jellemez ma már.

Ilyen körülmények között a nyelv vált a szorb öntudat döntő tényezőjévé. A nemzeti nyelv megőrzése nem csak az emberek közötti érintkezés szintjén lényeges, hanem főleg az irodalmi nyelv szintjén, amelyet az iskola, az egyház, az intézmények képviselnek, amely látható a helységnévtáblákon és az intézmények falán. Az irodalmi nyelv léte emeli az etnikai közösséget nemzeti közösséggé. A nyelv és az identitás összefüggése szempontjából igen tanulságos a szorb nyelvet használók és a szorb nemzeti tudatúak aránya. Egy 1987. évi vizsgálat szerint a megkérdezetteknek csak 80 százaléka vélte úgy, hogy a szorb nyelv ismerete fontos tényezője a szorb identitásnak. Még ennél is sokkal alacsonyabb volt ez az arány (57,4%) abban a régióban, ahol a német nyelv dominál. Ez azt jelenti, hogy az informátorok szubjektív meggyőződése szerint lehet valakinek szorb identitása anélkül is, hogy használná a szorb nyelvet.

Alsó- és Felső-Lausitz protestáns vidékein a nyelvet pragmatikusan kezelik, nem tulajdonítanak neki különösebb értéket. A legtöbb szülő itt úgy gondolkodik, hogy a szorb tanulása a gyermekeknek semmi hasznot nem hoz. Felső-Szilézia azon részén viszont, ahol jó szorb iskolák vannak, a szülők szívesen küldik oda a gyermekeiket, mert jobb képzést nyújtanak, mint a német iskolák. Ez a helyzet azonban csak Felső-Lausitz kisebb, katolikus részére érvényes, ahol a szorb nyelv még aktív érintkezési eszköz, mégpedig nem csak a családban, hanem az iskolában, a templomban és a hivatalokban is.

A szorb társadalom kétnyelvű; nincs olyan szorb, aki ne tudna németül is. A városokban a szorb nyelvet gyakorlatilag nem hallani az üzletekben, a hivatalokban vagy az utcán, a munkahelyek közül csak a szorb intézményekben (iskolák, kiadók, társadalmi szervezetek) használják. A munkahelyeken többnyire falun is már a német szó járja. Családi körben szorbul beszél még az egész nyelvterületen az idősebb korosztály, a fiataloknak azonban már csak 10 százaléka. A szorb nyelv már csak az említett kis felső-lausitzi katolikus körzetben dominál. A fentiek fényében a nyelv megőrzése egyet jelent a szorb identitás, a szorb nemzet fennmaradásával.

Zoltán András